

Zpráva z mezinárodní konference „60 let od přijetí československého občanského zákoníku 1964 v historickoprávní perspektivě“

Ve dnech 24. a 25. září se na půdě Právnické fakulty Univerzity Karlovy uskutečnila mezinárodní konference nazvaná „60 let od přijetí československého občanského zákoníku 1964 v historickoprávní perspektivě“ pořádaná u příležitosti výročí přijetí zmíněného pozoruhodného civilistického předpisu. Konferenci pořádala Katedra právních dějin Univerzity Karlovy pod záštitou svého vedoucího a prorektora, profesora Jana Kuklíka, a za podpory programu Cooperatio Law. Během dvou konferenčních dnů se vystřídaly téměř dvě desítky domácích i zahraničních řečníků, kteří ve třech tematických sekcích rozdělených do šesti konferenčních bloků představili vybrané aspekty zkoumaného zákona, ale i koncepční pohled na systematiku a vývoj soukromého práva v Československu i středoevropském prostoru.

Konference byla zahájena úvodním slovem a zdravicí Jana Kuklíka, v rámci které přivítal přítomné účastníky a zamyslel se nad významem zkoumaného předpisu pro vývoj občanského práva v Československu a později i v samostatné České republice i nad společenskými a politickými důvody, které vedly k přijetí tohoto poměrně nestandardního a v rámci civilistické tradice unikátního předpisu. Na toto zahájení plynule navázal první konferenční blok zabývající se občanským zákoníkem 1964 v historickém kontextu.

Na své úvodní vystoupení plynule navázal Jan Kuklík prvním příspěvkem v tomto bloku zaměřeném na vývoj pojetí vlastnictví v občanském zákoníku. Přednášející ve svém vystoupení jasně na institutu vlastnictví demonstroval rozdíly mezi legislativním textem a skutečným životem dané úpravy v každodenní praxi. Tento rozpor byl zdůrazněn i ve značné části příspěvků dalších řečníků. Druhým vystupujícím v úvodním bloku byl profesor Martin Löhnig z Univerzity v Řezně, který se věnoval ohlasům na československý občanský zákoník v dobové západoevropské odborné literatuře. I přes poměrně omezený počet zmínek o zkoumaném předpisu v této literatuře rozebral řečník hned několik příspěvků, které se československému předpisu věnovaly a zdařile demonstroval rozdíly v názorech zahraničních autorů a autorů československých, kteří v zahraničí publikovali. Poslední příspěvek ranního bloku přednesl profesor Maciej Jońca z Univerzity v Lodži. Věnoval se v něm úpravě vlastnického práva v Polsku v turbulentní době ohraničené léty 1944 a 1964. Profesor Jońca akcentoval nestabilitu a časté změny ve sledovaném období a připomněl i dobu faktického právního bezčasu a určité anarchie v letech 1944–1948. Po posledním příspěvku následovala diskuze zaměřená zejména na podobnosti a rozdíly ve vývoji občanského práva v Československu a v Polsku.

Po krátké přestávce na kávu otevřel druhý blok prvního dne konference profesor Piotr Fiedorczyk z Univerzity v Bělostoku (Białystok) s příspěvkem, který se soustředil na

otázky spojené se vzájemnou participací československých a polských kolegů na tvorbě soukromoprávních předpisů v době komunistické vlády. Profesor Fiedorczyk problematiku představil na příkladu dotazníkového šetření, které bylo v Polsku prováděno v souvislosti s přijímanou úpravou rodinného práva. Přednášející upozornil na určitou nereprezentativnost těchto šetření, jakož i na další problematické aspekty v podobě nereflexování některých nevhodících se odpovědí. Poslední dopolední příspěvek přednesla docentka Kamila Staudigl-Ciechowicz z Vídeňské univerzity. Jeho tématem byla komparace dějinného vývoje institutu povinného dílu a dalších majetkových práv manželky či manžela zesnulého vůči vybavení společné domácnosti. Docentka Staudigl-Ciechowicz porovnávala vývoj v Německu, Polsku, Československu a Rakousku v delším časovém horizontu a na zvolené problematice zdařile demonstrovala koncepční rozdíly v přístupu k právní úpravě v jednotlivých zemích. Po obou příspěvcích následovala diskuze, jejímž hlavním tématem byla otázka vzájemného ovlivňování právních řádů jednotlivých středoevropských zemí v první a druhé polovině 20. století.

Třetí blok konference zahájila profesorka Irena Pelikánová příspěvkem, který se zabýval nejprve významem kodifikací obecně, poté významem kodifikace z roku 1964 zvlášť. Zdůraznila to, že se jednalo o kodifikaci přijatou v období stabilizace socialistického režimu, která na jedné straně postrádala rys provizornosti, na druhé straně byla výsledkem pokusu o nové řešení právního systému sloužícímu novému politickému uspořádání. Dále se věnovala profesorka Pelikánová podrobněji zkoumání kontextu doby, jazyku a pojmům nového kodexu, který provedl zásadní zkrácení a zjednodušení úpravy, opustil mnohé tradiční instituce, které se autorům zdály přežitě a zbytečné. Nová úprava byla postavena na principu jednoty moci a vlastnictví což vedlo k tomu, že postavení socialistického vlastnictví bylo privilegované a postavení občana bylo pouze v kategorii jako spotřebitele a zaměstnance. Podnikání jednotlivců bylo vyloučeno, a tudíž je ani občanský zákoník neupravoval. V závěru vystoupení zdůraznila, že historický odstup od kodifikace dnes dovoluje objektivní a všestranné zhodnocení tohoto zákoníku i prostředí, v němž působil.

Profesor Michal Skřejpek (Právnická fakulta UK) se věnoval fenoménu dobrých mravů v občanských zákonících, které byly platné na našem území, počínaje dílem Brikciho z Licska, Koldínovým zákoníkem, ABGB, až po zákoníky 20. století, včetně občanského zákoníku z roku 1964. Zaměřil se zejména na proměny tohoto institutu a jeho pojetí v dobovém kontextu. Kromě toho se rovněž zabýval jeho římskoprávními kořeny a spojitostí se zvyky předků (*mores maiorum*).

Jako další přednášející vystoupil profesor Tomáš Gábriš (Právnická fakulta v Tnávě), který vytvořil příspěvek spolu s profesorkou Miriam Laclavíkovou z téže fakulty. Tito právní historici ve svém příspěvku zkoumali pravidla socialistického soužití jako hranice autonomie vůle ve sledované kodifikaci. Tato pravidla pak následně srovnávali s dobrými mravy, s tím, že tento pojem byl v dané kodifikaci nahrazen právě pojmem „pravidla socialistického soužití“ stejně jako v dokumentech a programech KSČ. Autoři poukázali na kogentnost textace právní úpravy, která neumožňovala vstupovat do právních vztahů, které by této koncepci odporovaly. Tomáš Gábriš zdůraznil, že v právní teorii se dokonce uvažovalo o tom, že by mohly mít význam samostatného pramene práva. Tato úvaha se nakonec neprosadila.

Na jeho vystoupení navázal profesor Petr Bělovský (Právnická fakulta UK), který se zaměřil na soukromoprávní aspekty OZ 1964, přičemž zdůraznil, že tato kodifikace patří

mezi nejradikálněji pojaté občanské zákoníky světa. Jeho celkový charakter předurčovala politická objednávka a podřízenost ideologické i právní doktríně SSSR (kterou někdy dokonce přesahovala) na úkor specifik a tradic československé právní kultury. Obsahoval mnoho experimentálních institutů a norem (např. služby, osobní užívání ad.), které se v praxi neosvědčily a vedly postupně k šedé ekonomice. Zdůraznil dále, že o jeho koncepci vedli na stránkách dobových právních časopisů polemickou diskusi mj. Zdeněk Kratochvíl a Viktor Knapp. Programově zákoník odmítal rovnost subjektů, což se promítalo mj. do kritérií ochrany majetku, která vycházela ze způsobu jeho nabytí, stejně jako z charakteru věci (např. výrobní prostředky). Zákon byl cíleně koncipován k potlačení tzv. soukromého vlastnictví. Profesor Bělovský zdůraznil, že navzdory novelizaci po roce 1989 přetrvával i nadále duch toho zákona, jenž zanechal stopy na právním myšlení českých právníků, které se projevují ještě po 10 letech od konce jeho účinnosti.

Čtvrtý blok, zahájil doktor Jan Šejd (Právnická fakulta UK), který věnoval svůj příspěvek tématice neplatnosti právního jednání (úkonu) v kodifikaci občanského práva z roku 1964, a to v historickém, ale i komparačním pohledu, s určitým zaměřením na terminologii. V tomto smyslu nastínil problematiku neplatnosti v římském právu a následně odraz tohoto základu do právního řádu Francie a Itálie, a to v časovém obraze 60. let XX. století, tedy ve stejné době, kdy byl tvořen občanský zákoník v Československu. Ve svém vystoupení se doktor Šejdl snažil nastínit kontext a případně i paralely v otázkách neplatnosti mezi československým občanským právem a jeho vědou a vybranými západními právními řády. Dalším přednášejícím byl docent Pavel Mates z Vysoké školy finanční a správní, který se zaměřil na vývoj práva na soukromí v občanském zákoníku z roku 1964. Zdůraznil, že právo na soukromí, dnes řazené mezi základní práva a svobody, nebylo v našem občanském zákoníku až do roku 1991 chráněno. Dovozováno bylo sice v obecné rovině v literatuře, nicméně v období tzv. normalizace nebylo toto právo, jeho garance na pořadu dne, byť právě v této době se lidé uchýlovali do soukromí svých rekreačních objektů, kde mimo jiné rozvíjeli neformální vztahy. Zlom nastal po roce 1989, kdy bylo toto právo výslovně zakotveno v Listině základních práv a svobod a v roce 1991 také v § 11 občanského zákoníku. Posledním referujícím tohoto dne byl docent Jaromír Tauchen z brněnské Masarykovy univerzity, který se zaměřil na odvětví občanského práva jako pedagogické disciplíny na Právnické fakultě v Brně v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století. Zároveň docent Tauchen přiblížil jednotlivé osobnosti, které občanské právo hmotné na brněnské právnické fakultě vyučovaly, a které tento obor rozvíjely i vědecky.

Jednání druhého konferenčního dne zahájil docent Jiří Šouša z Právnické fakulty Univerzity Karlovy s příspěvkem nazvaným „Vybrané otázky právních úkonů dle části V. občanského zákoníku 1964“. V rámci svého vystoupení se zaměřil zejména na otázku občanské výpomoci, přičemž tento fenomén zkoumal v teorii i v aplikační praxi soudních orgánů. V příspěvku popsal rozdíly mezi legislativním textem a reálnou praxí a zaměřil se i na mezinárodní srovnání daného institutu. Jako druhý v daném bloku vystoupil doktor Lukáš Blažek z Právnické fakulty Univerzity Karlovy, který se věnoval převážně přípravné fázi nového občanskoprávního předpisu, přičemž se zaměřoval na koncepční změny v závazkovém právu. V návaznosti na některé předešlé řečníky zdůraznil nesystémovost a trend zjednodušování, který se v občanském zákoníku 1964 projevoval. S odkazem na svůj archivní výzkum znovu otevřel otázku autorství některých spornějších částí diskutované právní úpravy. Ranní blok druhého dne uzavřela doktorka Petra Skřejpková

z Právnické fakulty Univerzity Karlovy s příspěvkem, ve kterém se věnovala životu a dílu Anatolije Vasiljeviče Venediktova, předního sovětského autora, jehož dílo Státní socialistické vlastnictví významně ovlivnilo civilistiku v celém Východním bloku. Přednášející kriticky zhodnotila některé koncepční slabiny Venediktova díla a na praktických příkladech demonstrovala jeho vliv na československé zákonodárství. Otázky, které následně padly v diskuzi, se dotýkaly všech třech prezentovaných témat.

V posledním bloku konference nejprve vystoupil doktor Petr Čechák z Vysoké školy finanční a správní s příspěvkem nazvaným „Ideologická predestinace obsahu a reálné fungování občanského zákoníku z roku 1964“. Ve svém vystoupení navázal na řečníky z předešlého dne a věnoval se otázce širší koncepce zkoumaného občanskoprávního předpisu. Zdůraznil nutnost posuzování některých východisek v dobovém kontextu a načrtl některé možné alternativní závěry týkající se celkové koncepce bývalého občanského kodexu. Jako druhý vystoupil Jan Beránek z Právnické fakulty Univerzity Karlovy, který ve svém příspěvku demonstroval místy nenaplněné ambice tvůrců občanského zákoníku na příkladu v praxi nevyužívaného a v mezinárodním srovnání unikátního institutu odpovědnosti za nesplnění povinnosti k odvrácení škody. Se třetím příspěvkem v bloku vystoupila doktorka Alexandra Letková z Právnické fakulty Univerzity Palackého. Ve svém vystoupení se věnovala zásadám výstavby a zákonným specifikacím rodinných domů. Na konkrétních příkladech pak zdařile demonstrovala, že i při povolování staveb a realizaci výstavby se projevovaly ideologické zásady obsažené v občanském zákoníku. Celou konferenci pak uzavřela doktorka Tereza Blažková z Právnické fakulty Univerzity Karlovy, která prezentovala příspěvek nazvaný „Vybrané poznámky z dědického práva občanského zákoníku 1964“, který vytvořila s kolegyní magistrou Marií Sádlovou z téže fakulty. Doktorka Blažková poutavým způsobem seznámila posluchače s některými specifickými a spornými aspekty, které do dědického práva spolu s novým předpisem pronikly a na příkladu konkrétních současných notářských řízení více než zdařile demonstrovala, že ustanovení občanského zákoníku 1964 mají velký význam i pro aktuální právo a jejich zkoumání není relevantní pouze pro právní historii.

Celá konference se nesla v přátelské a tvůrčí atmosféře, o čemž svědčí i podnětné diskuze probíhající po jednotlivých blocích i během pauz na občerstvení. Prezentované poznatky z výzkumů významným způsobem obohatily debatu o historickém, ale i současném vývoji občanského práva a posloužily jako inspirační zdroj pro budoucí bádání v této oblasti.

Jan Beránek, Petra Skřejpková

doi: 10.14712/2464689X.2025.12